

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Μανούσος Μανούσκακας**, λέγει τὰ ἐξῆς, παρουσιάζοντας τὸ βιβλίον τοῦ κ. Δ. Σοφιανοῦ:

Δημητρίου Ζ. Σοφανοῦ, *Τὰ Χειρόγραφα τῶν Μετεώρων*, τόμ. Δ', *Τὰ χειρόγραφα τῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος - Κέντρον Ἐρευνῆς τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, Ἀθῆναι 1993.

Μέρος Α': σελ. α' - λη' + 1 - 528 + Εἰκ. ἐγχρωμες Α' - ΙΓ'.

Μέρος Β': σελ. 529-866 + πίν. Α'-ΠΑ' (filigranes, ὑδατόσημα) + I-XIII (ἐγχρωμα πανομοιότυπα σελίδων χειρογράφων) + 1-214 (ἀσπρόμυρα πανομοιότυπα σελίδων χειρογράφων).

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω τὸν τέταρτο (καὶ τελευταῖο) τόμο τοῦ Καταλόγου τῶν χειρογράφων τῶν Μετεώρων, ποὺ ἐκπονήθηκε καὶ ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ Κέντρο Ἐρευνῆς τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου ἔχω τὴν ἐποπτεία. Ἀπὸ τοὺς τρεῖς προηγούμενους τόμους τοῦ Καταλόγου, ὁ Α' ἐκδόθηκε τὸ 1967 ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ Νίκου Βέη, μὲ ἐπιμέλεια, προλεγόμενα καὶ συμπληρώσεις τοῦ τότε διευθυντῆ τοῦ Κέντρου, ποὺ τὸν θρηγήσαμε πρόσφατα, Λεάνδρου Βρανούση, καὶ περιέλαβε τὸν ἀναλυτικὸν κατάλογο τῶν χειρογράφων κωδικῶν (ἀριθ. 1-661) τῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου Μετεώρου ἢ Μεταμορφώσεως, ὁ Β' ἐκδόθηκε τὸ 1984 ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ ἰδίου, μὲ προλεγόμενα καὶ πολυάριθμες προσθήκες καὶ συμπληρώσεις τοῦ σημερινοῦ διευθυντῆ τοῦ Κέντρου κ. Δημητρίου Σοφιανοῦ καὶ περιέλαβε τὸν κατάλογο τῶν χειρογράφων (ἀριθ. 1-298) τῆς μονῆς Βαρλαάμ καὶ ὁ τρίτος εἶδε τὸ φῶς τὸ 1986, συντάχθηκε ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τὸν κ. Σοφιανὸν καὶ περιέλαβε τὴν λεπτομερειακὴν περιγραφὴν τῶν χειρογράφων (ἀριθ. 1-154) τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ὁ τέταρτος τόμος, ποὺ παρουσιάζεται σήμερον καὶ ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ δύο ἐπιβλητικούς ἡμιτόμους 866 σελίδων καὶ 308 πινάκων, ἔχει ἐπίσης συνταχθεῖ ἐξ ὀλοκλήρου καὶ ἐκτυπωθεῖ μὲ τὴν ἀποκλειστικὴν ἐπιμέλεια καὶ εὐθύνην τοῦ κ. Σοφιανοῦ. Ὁ τόμος αὐτὸς περιλαμβάνει τὸν κατάλογο τῶν χειρογράφων τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων δύο μικρότερων μετεωρικῶν μονῶν, τοῦ Ρουσάνου καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἀναπαυσᾶ, τὰ ὁποῖα, ἤδη ἀπὸ τὸ ἔτος 1909, εἶχαν μεταφερθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Νίκο Βέη, γιὰ ἀσφαλέστερη φύλαξιν, στὴν Ἁγία Τριάδα, ὅπου ἀργότερα ἀναμείχθησαν μὲ τὰ ἤδη ὑπάρχοντα στὴν αὐτὴν καὶ ἀπετέλεσαν ἐνιαία συλλογὴν.

Ὅπως καὶ στοὺς προηγούμενους τόμους, ἔτσι καὶ στὸν τέταρτο, γιὰ νὰ ὑπάρξει ὁμοιομορφία, διατηρήθηκε βασικῶς ὁ τρόπος περιγραφῆς τοῦ Νίκου Βέη, προσαρμολογημένος ὅμως στὴν σύγχρονη προηγμένη μεθοδολογία (μὲ τὴν δήλωσιν ὅσων κειμένων ἔχουν ἐκδοθεῖ, μὲ παραπομπὰς στὰ ἐκδόσεις των, τὴν παράθεσιν τῆς βιβλιο-

γραφίας που αναφέρεται σε κάθε περιγραφόμενο χειρόγραφο —όταν υπάρχει— τή δήλωση τῶν τετραδίων τῶν χειρογράφων, τήν ἐπισήμανση τῶν χασμάτων, τήν ἀναγραφή καὶ παράθεση ὄλων τῶν ὕδατοσήμεων, λεπτομέρειες καὶ στοιχεῖα βασικά που ἔλειπαν ἀπὸ τὶς περιγραφές τοῦ Βέη).

Τοῦ καταλόγου προτάσσονται (σελ. θ' - λη') ἕκτενῆ καὶ πολὺ κατατοπιστικά Προλεγόμενα τοῦ κ. Σοφιανοῦ. Στὸ πρῶτο μέρος τους περιέχεται σύντομη ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῶν μετεωρικῶν μονῶν Ἀγίας Τριάδος, Ρουσάνου καὶ Ἀγίου Νικολάου Ἀναπαυσᾶ, ὅπου ἐπιλύονται καὶ διασαφηνίζονται (μὲ βάση τὶς σωζόμενες ἐπιγραφές, τὸ ἀρχιερατικὸ ὕλικὸ καὶ τὴ μέχρι σήμερα ἔρευνα) βασικά ἱστορικά ζητήματα καὶ χρονολογικὰ προβλήματα που ἀφοροῦν τὴν ἴδρυση τῶν μονῶν, τοὺς κτίτορες τους καὶ ἄλλα συναφῆ θέματα.

Στὸ δεύτερο μέρος τῶν Προλεγομένων ἐξετάζονται ζητήματα που σχετίζονται μὲ τὴν ἱστορία τῶν χειρογράφων τῶν τριῶν παραπάνω μονῶν, τὶς προγενέστερες προσπάθειες μελέτης καὶ καταγραφῆς τῶν κωδίκων, καθὼς καὶ μὲ τὴ σύνταξη τοῦ παρόντος Καταλόγου. Ἀπὸ τὰ ζητήματα αὐτὰ σημειώνουμε ἐδῶ τὰ ἀκόλουθα, γιὰ νὰ δείξουμε τὶς δυσχέρειες που ἀντιμετωπίσθηκαν.

Τὰ τρία μικρὰ αὐτὰ καὶ ταπεινὰ μοναστήρια δὲν ἐκίνησαν τὴν προσοχὴ τῶν παλαιῶν ἐρευνητῶν, τοῦ περασμένου αἰῶνα (ὅπως ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος L. Heuzey τὸν Αὐγούστο τοῦ 1858 καὶ ὁ Ρῶσος ἀρχιμανδρίτης Πορφύριος Uspenskij τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1859).

Πρὶν ἀπ' αὐτούς, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1779, ὁ Σουηδὸς ἀνατολιστὴς J. J. Björn-stahl εἶχε ἐπισκεφθεῖ τὴ Μονὴ τῆς Ἀγίας Τριάδος, καὶ σημείωσε στὸ Ὀδοιπορικὸ του λίγες πληροφορίες γιὰ τὰ χειρόγραφα της. "Ὅταν ἀργότερα ἀνέβηκε καὶ στὴ Μονὴ Ρουσάνου, δὲν βρῆκε παρὰ μονάχα ἓναν κωδίκον καὶ δὲν μπόρεσε νὰ ἐρευνήσει τίποτε. Γι' αὐτὸ ἔκρινε περιττὴ τὴν ἀνάβασή του καὶ στὴ γειτονικὴ Μονὴ τοῦ Ἀγίου Νικολάου Ἀναπαυσᾶ.

Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1909, ὁ ἀκούραστος ἐρευνητὴς τῶν μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν, νεαρὸς τότε ἀλλὰ καταξιωμένος ἐπιστημονικὰ Νίκος Βέης, που εἶχε συντάξει ἤδη τοὺς συστηματικοὺς καὶ ἀναλυτικοὺς καταλόγους τῶν χειρογράφων τῶν δύο μεγάλων μετεωρικῶν μονῶν, Μεταμορφώσεως καὶ Βαρλαάμ, ἐπεξέτεινε τὴν ἔρευνά του καὶ στὰ χειρόγραφα τῶν μικρότερων μονῶν. "Ὅμως, θέλοντας νὰ ἐπιστρέψει στὴν Ἀθήνα, περιορίστηκε σὲ ἀπλὴ μόνο «ἀναγραφή» τῶν κωδίκων τῶν μονῶν Ἀγίου Στεφάνου, Ἀγίας Τριάδος, Ρουσάνου καὶ Ἀγίου Νικολάου Ἀναπαυσᾶ.

Γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ χειρόγραφα αὐτὰ, ὁ Βέης παρέχει πολὺ συνοπτικά, μόνο τὰ κύρια χαρακτηριστικά (ὕλη, διαστάσεις, χρονολογία), ἐνῶ δίνει στὸ περιεχόμενο

τοῦ χειρογράφου κάποιο γενικό χαρακτηρισμό (Μηναῖον, Θεῖαι Λειτουργίαι, Εὐχολόγιον).

Τίς πιό πολλές φορές δὲν ἀριθμοῦνται τὰ φύλλα τοῦ κώδικα, ἀλλὰ, σημειώνεται μόνο τὸ «πάχος» του σὲ ἑκατοστά.

Ἔτσι, τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1909, ὁ Βέης κατέγραψε στὶς τρεῖς μικρότερες μετεωρικές μονές συνολικά 142 χειρόγραφα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 47 στὴν Ἁγία Τριάδα, 52 στὴ Μονὴ Ρουσάνου καὶ 43 στὸν Ἅγιο Νικόλαο Ἀναπαυσᾶ. Οἱ ἀτελεῖς αὐτὲς ἀναγραφές, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα κατάλοιπα καὶ δημοσιεύματα τοῦ Βέη, παραδόθηκαν (μὲ τὴν ὑπόδειξη καὶ προτροπὴ μας) ἀπὸ τὴν οἰκογένειά του (1961) καὶ φυλάσσονται στὸ Κέντρον Ἐρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας μας καὶ ἔτσι χρησιμοποιήθηκαν κι' αὐτὰ ἀπὸ τὸν κ. Σοφιανό, κατὰ τὴ σύνταξη τοῦ Καταλόγου γιὰ τίς διάφορες ταυτίσεις τῶν κωδίκων (παλαιὰ ἀρίθμηση τῶν χειρογράφων καὶ προέλευσή τους).

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1922, ὁ Γεώργιος Χαριτάκης, συνοδευόμενος καὶ ἀπὸ τὸ βυζαντινολόγο Ἀνδρέα Ευγγρόπουλο, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος («Νέος Ἑλληνομνήμων» 21, 1927, σ. 305), περιέγραψε καὶ «ὄλα τὰ χειρόγραφα τῆς Μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδας, ἧτοι ἐν ὄλῳ 73». Οἱ περιγραφές αὐτὲς ὅμως οὔτε δημοσιεύτηκαν οὔτε βρέθηκαν ποτέ.

Τὸ 1935, ὁ διαπρεπὴς Γάλλος βυζαντινολόγος Vitalien Laurent ἀπαρίθμησε στὴν Ἁγία Τριάδα 125 κώδικες.

Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1945, μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πολέμου, ὁ Ν. Βέης, μὲ ἐντολὴ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἀνέλαβε ἐρευνητικὴ ἀποστολὴ στὴ Θεσσαλία, γιὰ νὰ ἐξακριβώσει τίς ζημιές καὶ τίς καταστροφές πού εἶχαν ὑποστεί τὰ μνημεῖα τῆς περιοχῆς, καὶ πρωτίστως τὰ μοναστήρια καὶ οἱ βιβλιοθήκες τους, κατὰ τὸν πόλεμο. Ἔτσι, μετὰ ἀπὸ 35 σωστὰ χρόνια, ὁ Βέης, σὲ ὠριμὴ πιά ἡλικία, ξαναβρισκόταν, στοὺς τόσο γνώριμους καὶ ἀγαπημένους του ἱεροὺς μετεωρίτικους βράχους: «Μετ' ἐξαιρετικῆς συγκινήσεως, ἐπάτησα τὴν περιοχὴν τῶν Μετεώρων, πρὸς τὰ ὁποῖα συνδέομαι ἀδιασπάστως δι' ἀλήστων νεανικῶν ἀναμνήσεων», γράφει τότε ὁ ἴδιος («Θεσσαλικά Χρονικά», 7/8, 1959, σ. 29).

Τελικά, καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλές δυσκολίες, κατόρθωσε νὰ ἐπισκεφθεῖ ἀπὸ ὅλα τὰ μετεωρίτικα μοναστήρια μόνο τὴν Ἁγία Τριάδα, τῆς ὁποίας ἤλεγξε καὶ καταμέτρησε τὰ χειρόγραφα, 124 ἐν ὄλῳ.

Μετὰ τὸν Βέη, τὸ 1951, ὁ ἱερέας Χρῖστος Μπέντας (1883 - Δεκ. 1979) ἀπὸ τὴ γειτονικὴ Καλαμπάκα, μὲ τὴν ιδιότητά του ὡς γραμματέα τῆς Μητροπόλεως Τρίκκης καὶ Σταγῶν, καταμέτρησε τοὺς κώδικες τῆς Ἁγίας Τριάδος, στοὺς ὁποίους ἔδωσε νέα ἀρίθμηση, αὐθαίρετη ὅμως καὶ ἐντελῶς ἄσχετη μὲ τὴν ἀρίθμηση τοῦ Βέη.

Τέλος, τὸ 1953, μετὰ τὴν φροντίδα καὶ τὴν εὐθύνη τῆς Μητροπόλεως Τρίκκης καὶ Σταγῶν, ἐπιχειρήθηκε ὁ πρῶτος σοβαρὸς καὶ συστηματικὸς ἐπανελέγχος καὶ ἡ νέα καταγραφή τῶν κωδίκων, μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πολέμου καὶ τῆς ἐχθρικῆς Κατοχῆς. Στὴν ἀπογραφή αὐτὴ ἦταν παρὼν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βέης, γερασμένος πιά, ἀλλὰ πάντα μετὰ τὴν ἴδιαν ἀσίγαστη ἐρευνητικὴ φλόγα. Μετὰ δική του πρωτοβουλία οἱ κώδικες Ἁγίας Τριάδος, Ρουσάνου καὶ Ἁγ. Νικολάου Ἀναπαυσᾶ, ποὺ ἀπὸ τὸ 1909 ἦταν συγκεντρωμένοι στὴν Ἁγία Τριάδα, μεταφέρθηκαν γιὰ ἀσφαλέστερη φύλαξη στὴ Μονὴ Ἁγίου Στεφάνου, ὅπου καὶ βρίσκονται ἀκόμη καὶ σήμερα. Ἐκεῖ ταξινομήθηκαν, ἀριθμῆθηκαν καὶ καταγράφηκαν ἀπὸ τὸν Ν. Βέη, μετὰ συνεχῆ ἀρίθμηση, 117 χειρογράφα, ὡς κώδικες τῆς ἐνιαίας πιά συλλογῆς Ἁγίας Τριάδος, ὅχι ὅμως χωρὶς ἀτέλειες καὶ ἑλλείψεις.

Γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ παρουσιαζόμενου σήμερα Κατάλογου ὁ κ. Σοφιανὸς ἐργάστηκε κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία, ἀπὸ τὸ 1985 ἐπὶ πολλοὺς μῆνες, ἀθροιστικὰ σὲ ἐπανεπιλημμένες πολυήμερες ἐπιστημονικὲς ἀποστολὲς στὰ Μετέωρα.

Οἱ περιγραφὲς συντάχτηκαν ἐπὶ τόπου, γιὰτὶ ἀλλιῶς δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἐλεγχθοῦν τὰ τετράδια τῶν κωδίκων, τὰ χάσματα καὶ τὰ φύλλα, ποὺ ἐξέπεσαν, νὰ ἐπισημανθοῦν, μετὰ ἐπίμονο ἐλεγκτὸ ὅλων τῶν φύλλων κάθε κώδικα, καὶ νὰ ἀντιγραφοῦν μετὰ ἀκρίβεια, τὰ πολυἀριθμὰ ὑδατόσημα, τὰ ὅποια καὶ ἀπεικονίζονται σὲ 81 πίνακες ἐκτὸς κειμένου, στὸ β' ἡμίτομο τοῦ ἔργου.

Μετὰ τὰ Προλεγόμενα ἀκολουθεῖ ὁ συστηματικὸς κατάλογος, ὅπου σὲ 866 σελίδες, στοὺς δύο ἡμιτόμους, γίνεται ἡ ἀναλυτικὴ περιγραφή τῶν 124 κωδίκων τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἡ περιγραφή γίνεται εὐσυνειδήτητα καὶ μεθοδικά, σύμφωνα με τοὺς σύγχρονους κανόνες τῆς κωδικολογίας καὶ τῆς παλαιογραφίας, ἀπὸ τὸν κ. Σοφιανὸ. Ἡ χρονολόγηση τῶν κωδίκων γίνεται μετὰ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἀκρίβεια, ἀφοῦ στηρίζεται στὰ ὑδατόσημά τους, ὅπου αὐτὰ ὑπάρχουν.

Ἡ πλειονότητα τῶν χειρογράφων ποὺ περιγράφονται ἀνήκει χρονολογικὰ στὸν ΙΔ' αἰῶνα (38 κώδικες), στὸν ΙΕ' (17 κώδ.) καὶ στὸν ΙΣΤ' (25 κώδ.). Οἱ κώδικες εἶναι χαρτῶοι, ἐκτὸς δύο περγαμηνῶν σπαραγμάτων, τῶν ὑπ' ἀριθ. 118 καὶ 124. Ὁ τελευταῖος εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὸς γιὰτὶ ἀποτελεῖ σπάρραγμα ἀπὸ τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο σὲ παλαιότατη μεγαλογράμματη γραφή.

Ποῖο εἶναι τὴν τῶρα τὸ περιεχόμενον τῶν κωδίκων;

Ὅπως εἶναι φυσικὸ νὰ συμβαίνει σὲ μοναστριακὴ βιβλιοθήκη, οἱ περισσότεροι κώδικες τῆς συλλογῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι θεολογικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου: Λειτουργικὰ βιβλία κάθε λογῆς, ἀγιολογικὰ, συναξαριογραφικὰ καὶ ὑμνογραφικὰ κείμενα, ἀντιρρητικά, ἐρμηνευτικά, παραινετικά καὶ ψυχωφελῆ καὶ ἄλλα ὅμοια. Ἀξιοσημεῖωτοι εἶναι δώδεκα κώδικες, ΙΓ'-ΙΕ' αἰ., μετὰ ὀμίλιες καὶ λό-

γους Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (Μεγ. Βασιλείου, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ἰω. Χρυσοστόμου, Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου, Μάρκου Ἐρημίτου, Ἀντιόχου μοναχοῦ κ.ά.), καθὼς καὶ τέσσερις (ὑπ' ἀριθ. 11, 12, 79 καὶ 80) μὲ τὴν Κλίμακα τοῦ Ἰωάννου Σχολαστικοῦ τοῦ Σιναΐτη, ποὺ ἦταν ἀπὸ τὰ προσφιλέστερα ἀσκητικά κείμενα. Ἰδιαίτερα πρέπει νὰ ἀναφερθοῦν καὶ τρεῖς κώδικες τοῦ ΙΔ' αἰ. (46, 60, 74), μὲ τυπικὲς διατάξεις, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὁ 46 ὑπῆρξε τυπικὸ ποὺ ἀνῆκε στὴ διαλυμένη καὶ μὴ ὑπάρχουσα σήμερα μετεωρικὴ Μονὴ Παντοκράτορος.

Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ νομοκανονικά κείμενα, καθὼς καὶ μουσικά (ἀξιόλογος ὁ ὑπ' ἀριθ. 78 μουσικὸς κώδικας, τοῦ ἔτους 1380/81). Δὲν λείπουν, τέλος, καὶ κώδικες μὲ δημῶδεις ἱστορίες, κείμενα μαθηματικά καὶ ἀστρονομικά, ρητορικά (Βικέντιος Δαμοδός) καθὼς καὶ ἐπιστολάρια (Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων, Ἀναστασίου Γορδίου).

Μερικά ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τῆς Ἀγίας Τριάδος διασώζονται καὶ ὄνομα κωδικογράφου. Ὅρισμένοι ἀπὸ τοὺς ἀντιγραφεῖς αὐτοὺς εἶναι γνωστοὶ καὶ ἀπὸ ἄλλους κώδικες, ἐνῶ ἄλλοι ἀπαντοῦν γιὰ μόνη φορὰ ἐδῶ. Ἀξιοσημείωτοι ἀνάμεσά τους εἶναι: Τὸν ΙΔ' αἰῶνα ὁ Ἰωσήφ μοναχὸς (κωδ. 96, ἔτ. 1345/46), ἄγνωστος ἀπ' ἄλλοῦ, καὶ ὁ γνωστὸς βιβλιογράφος τοῦ Μυστρᾶ καὶ εὐνοούμενος τοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννη ΣΤ' Καντακουζηνοῦ Μανουὴλ Τζουκανδύλης (κωδ. 1, ἔτ. 1370). Τὸν ΙΕ' αἰ. οἱ ἄγνωστοι ἀπ' ἄλλοῦ ἱερέας Μάρκος Ἀβραμιώτης (κωδ. 18, ἔτ. 1495) καὶ ὁ Ἰωάννης Νίστωρ ποὺ αὐτοαποκαλεῖται ἀπὸ ὑπερβολικὴ ταπεινοφροσύνη ὁ «μουντζογράφος» (κωδ. 108). Τὸν ΙΣΤ' αἰ. ὁ ἱερομόναχος Νεῖλος τοῦ μετεωρικοῦ κελλίου Καλλιστράτου (κωδ. 62, ἔτ. 1524/25) καὶ ὁ γνωστὸς καλλιγράφος τῆς Μονῆς Ρουσάνου Ἱερομόναχος Παρθένιος (κωδ. 59, ἔτ. 1565), ὁ ὁποῖος, φαίνεται, πὼς εἶχε καὶ ὀργανωμένο βιβλιογραφικὸ ἐργαστήριον. Στὸ ΙΗ' αἰῶνα ἀνήκουν ὁ γνωστὸς διδάσκαλος ἀπὸ τὰ Γιάννενα Λάμπρος Πάσχος καὶ ὁ γραφέας πολλῶν κωδίκων τῆς Μονῆς Βαρλαάμ Ἀναστάσιος Σουγδουρῆς, Γιαννιώτης καὶ αὐτός.

Πρέπει, τέλος, νὰ μνημονευθεῖ καὶ ὁ μοναχὸς Εὐστράτιος, γραφέας περγαμηνοῦ Εὐαγγελίου, τοῦ ΙΒ' αἰ., ποὺ τὸ κοσμοῦσαν καὶ καλλιτεχνικὰ ἐγχρωμα ἐπίτιτλα: εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθ. 41 κωδ. Ἀγίας Τριάδος, τῆς καταγραφῆς Ν. Βέη τοῦ 1909, ὁ ὁποῖος δυστυχῶς σήμερα ἔχει χαθεῖ.

Ἀπὸ κτήτορες κωδίκων πρέπει ν' ἀναφερθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ δραστήριου καὶ λόγιου ἱεράρχη Σταγῶν Παΐσιου τοῦ Κλεινοβίτη (1784-1808), ὁ ὁποῖος εἶχε δωρίσει στὴν Ἀγία Τριάδα καὶ τὴν πλοῦσια βιβλιοθήκη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἀρχεῖο του. Ἀπὸ τῆ δωρεὰ αὐτῆ τοῦ Παΐσιου μόνον ἑπτὰ χειρόγραφα σώζονται σήμερα.

Μετά την αναλυτική περιγραφή τῶν 124 κωδίκων, ὁ κ. Σοφιανός, στίς σελ. 767-774, παραθέτει ἀπό τή συνοπτική «ἀναγραφή» τοῦ Ν. Βέη τοῦ ἔτους 1909 τὰ στοιχεῖα 36 κωδίκων οἱ ὁποῖοι δὲν ὑπάρχουν σήμερα.

Τὸ κύριο σῶμα τοῦ ἔργου, δηλαδή τήν περιγραφή τῶν κωδίκων, ἀκολουθοῦν, στίς σελ. 775-798, πολλοὶ λεπτομερεῖς εὔρετηριακοὶ πίνακες, πού διευκολύνουν σημαντικά τή χρήση τοῦ βιβλίου: χρονολογική ταξινόμηση τῶν κωδίκων, πίνακας (χρονολογικός καὶ ἀλφαβητικός) τῶν κωδικογράφων, χρονολογικός πίνακας τῶν ἐνθυμήσεων καὶ τῶν ἱστορικῶν σημειωμάτων, πίνακες ἀντιστοιχίας τῶν ἀριθμῶν τῶν κωδίκων τοῦ Καταλόγου πρὸς τοὺς ἀριθμοὺς καταγραφῆς τοῦ Ν. Βέη τοῦ 1909, κατὰ τίς ἐπὶ μέρους μονές (Ἁγίας Τριάδος, Ρουσάνου καὶ Ἀναπυσᾶ), καθὼς καὶ ἄλλοι πίνακες ἀντιστοιχίας τῶν ἀριθμῶν τοῦ καταλόγου πρὸς τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ Χρ. Μπέντα. Τὸ ἀναλυτικὸ Γενικὸ Ἀλφαβητικὸ Εὔρετήριον, στίς σελ. 801-864, κατήρτισαν οἱ ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου μας Ἑλένη Ἀγγελομάτη-Τσουγκαράκη καὶ Δημήτριος Τσουγκαράκης.

Τὸν κατάλογο συνοδεύει πλουσιότατο καὶ καλαισθητὰ τυπωμένο λεύκωμα πανομοιοτύπων (26 πολύχρωμοι πίνακες καὶ 214 μονόχρωμοι), ὅπου παρέχονται διάφορα δείγματα γραφῆς, τὰ κωδικογραφικὰ σημειώματα, ἐνθυμήσεις, ἐπίτιτλα, διακοσμητικὰ πρωτογράμματα κ.ἄ., διαλεγμένα ἀπὸ ὅλους σχεδὸν τοὺς περιγραφόμενους κώδικες. Μπορεῖ κανεὶς ἔτσι νὰ παρακολουθήσει καὶ νὰ μελετηθεῖ τὸ εἶδος καὶ τὸ ὕφος τῆς γραφῆς πολλῶν κωδίκων καθὼς καὶ ἄλλα ἐνδιαφέροντα παλαιογραφικὰ θέματα.

Ἡ τυπογραφικὴ ἐμφάνιση καὶ τῶν δύο ἡμιτόμων τοῦ Καταλόγου εἶναι ἄψογη καὶ ὑποδειγματικὴ. Τὴ διόρθωση τῶν τυπογραφικῶν δοκιμιῶν καὶ τὴν ἐν γένει ἐπιμέλεια τῆς ἐπιβλητικῆς καὶ μνημειώδους αὐτῆς ἔκδοσης ἐπωμίσθη καὶ ἔφερε σὲ αἴσιο τέρμα ὁ ἴδιος ὁ κ. Σοφιανός.

Τὸ ἔργο ἀφιερώνεται εὐλαβικά ἀπὸ τὸ συγγραφέα στὴ μνήμη τῶν προσφιλῶν Διδασκάλων του, σοφῶν βυζαντινολόγων Ἀκαδημαϊκῶν Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου († 6-10-1979) καὶ Διονυσίου Α. Ζακυθνοῦ († 18-1-1993). Ἡ ἐκτύπωσή του, ὅπως καὶ τοῦ προηγουμένου Γ' τόμου (τὰ Χ/φα τῆς Μονῆς Ἁγίου Στεφάνου, Ἀθῆναι 1986), χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὰ ἔσοδα τοῦ κληροδοτήματος Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου.

Μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ τέταρτου αὐτοῦ τόμου ὁλοκληρώνονται οἱ ἐπιστημονικοὶ Κατάλογοι τῶν χειρογράφων τῶν Μετεώρων, τῆς δεύτερης σὲ σπουδαιότητα, μετὰ τὸ Ἁγιον Ὄρος, μοναστικῆς πολιτείας στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο καὶ τῆς δεύτερης σὲ ἀριθμὸ μοναστηριακῆς συλλογῆς χειρογράφων (1250 περίπου). Οἱ 4 κατάλογοι

ἐκτείνονται συνολικά σὲ 3500 σχεδὸν σελίδες. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὸ "Ἅγιο" Ὅρος στερεῖται παρόμοιων ἀναλυτικῶν καταλόγων τῶν χειρογράφων του.

Τὸ Κέντρο Ἐρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας μας προγραμματίζει τώρα, σὲ νέα σειρά, ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῶν μετεωρικῶν μονῶν καὶ τῆς γειτονικῆς μονῆς Δουσίκου, τὴν ἐκδοση τῶν σωζομένων Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων (αὐτοκρατορικῶν χρυσοβούλλων, πατριαρχικῶν σιγιλλίων, μητροπολιτικῶν καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν γραμμάτων) ποῦ ἐλπίζουμε ὅτι θὰ εἶναι προσεχῆς καὶ ὅτι θ' ἀποτελέσει καὶ αὐτὴ ἄλλη μιὰν ἀξιόλογη συμβολὴ στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα.